

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću:
historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti
Bosne i Hercegovine: ZAVNOBiH**

Pejanović, Mirko; urednik

2024-10-21

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/795>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

BRATSTVO I JEDINSTVO – TEMELJ SOCIJALISTIČKE JUGOSLAVIJE I BOSNE I HERCEGOVINE

Ivo Goldstein

Sažetak: Što je činilo NOP tako uspješnim, životnim, što mu je dalo životnu snagu već u prvim mjesecima njegova postojanja i naposljetku, što mu je dalo energiju da se pretvori u politički pokret koji će nakon oslobođenja graditi novu Jugoslaviju, novo društvo? Ta nova, socijalistička Jugoslavija, bez obzira na sve mane, zablude, zastranjenja, greške, bila je, nema nikakve dvojbe, neusporedivo uspješnija od svih koncepata koji su se nudili i provodili na prostorima bivše Jugoslavije prije ili poslije nje.

Mnogo joj je toga dalo životnu snagu, počevši od ideološke i političke baze, koju je Josip Broz Tito često znao sažeti u nekoliko jednostavnih riječi. Jedna od tih ključnih parola jest bila bratstvo i jedinstvo.

Autor analizira postanak, značenje i evoluciju te parole, kao i ideje federalizma koja je s parolom bratstvo i jedinstvo bila kompatibilna, odnosno na nju se logično naslanjala.

Ključne riječi: Bratstvo i jedinstvo, socijalistička Jugoslavija, Bosna i Hercegovina

Čini se, na prvi pogled, da se ova tema ne tiče teme i naslova ovoga skupa. No, vidjet ćete da je ona itekako bila za vrijeme Drugog svjetskoga rata važna za Bosnu i Hercegovinu, važnija negoli za druge republike buduće socijalističke Jugoslavije. Što je činilo Narodnooslobodilački pokret (NOP) tako uspješnim, životnim, što mu je dalo životnu snagu već u prvim mjesecima njegova postojanja i naposljetku, što mu je dalo energiju da se pretvori u politički pokret koji će nakon oslobođenja graditi novu Jugoslaviju, novo društvo? Ta nova, socijalistička Jugoslavija, bez obzira na sve mane, zablude, zastranjenja, greške, bila je, nema nikakve dvojbe, neusporedivo uspješnija od svih koncepata koji su se nudili i provodili na prostorima bivše Jugoslavije prije ili poslije nje.

Mnogo joj je toga dalo životnu snagu, počevši od ideološke i političke baze, koju je Josip Broz Tito često znao sažeti u nekoliko jednostavnih riječi. Jedna od tih ključnih parola jest bila bratstvo i jedinstvo.

* Redoviti profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, ivo.goldstein@ffzg.hr

U tekstu će se analizirati postanak, značenje i evolucija te parole, kao i ideja federalizma koja je s parolom bratstvo i jedinstvo bila kompatibilna, odnosno na nju se logično naslanjala,

Bilo je u toj politici i u toj paroli “zanesenjačkog teoretiziranja i bezdušnog oportunizma”, a sve pod direktnim utjecajem Staljinova načina rješavanja “nacionalnog pitanja”.¹ Međutim, u Titovu pozivu bilo je i puno pravde i pravednosti, što ga je činilo životnim i priskrbilo mu tisuće fanatiziranih sljedbenika. I taj poziv nisu prihvatili samo muškarci sposobni za borbu nego i mnogi članovi njihovih obitelji, ali i drugi. Kad se Tito zajedno s razbijenom vojskom potkraj 1941. našao gotovo u bezizlaznoj situaciji, u jednom sandžačkom selu prišla mu je starica čija su se sva djeca nalazila u partizanima i, primijetivši da je “neraspoložen i zabrinut”, obratila mu se: “Ne brini, družo! Sve će dobro završiti. Evo, vidiš, poštenu narod je s nama, a s nama je i velika Rusija i Crvena armija. Ove sadašnje nevolje će proći. U mom zavičaju, u Rovcima u Crnoj Gori, narod je vječito živio u zbjegovima, jer su nam Turci palili kuće i kolibe. Mi smo bježali u planine, pa se opet vraćali na zgarišta, i gradili kuće. I, tako, neprekidno – pa se ipak izdržalo. I ovoga ćemo puta izdržati!”²

Ishodišta parole “bratstvo i jedinstvo”

Za razliku od četničkog velikosrpskog/unitarističkog koncepta, Tito i njegovi suradnici već su i prije rata spoznali da nijedan politički pokret u predratnoj i ratnoj Jugoslaviji ne može biti uspješan bez jasnih stavova o rješavanju nacionalnog pitanja. Tito je već 1928. konstatirao da je u Jugoslaviji na djelu “nacionalno ugnjetavanje svih nesrpskih nacija sa strane vladajuće krupne srbijske buržoazije i dvora”, odnosno da je “kapitalistička klasa u Jugoslaviji na čelu sa srpskom hegemonističkom buržoazijom i dvorsko-militarističkom klikom bezobzirna u pljačkanju radnog naroda i proganjanju radnika i seljaka”. U kasnijim je godinama u mnogo navrata isticao kako je “baš nacionalno ugnjetavanje i neravnopravnost omogućila fašističkim osvajačima da lako porobe dijelove Jugoslavije”. Naposljetku je nacionalni program sažeo u rečenici: “KPJ i dalje će se boriti za bratsku, slobodnu i ravnopravnu zajednicu

¹ Noel Malcolm, *Povijest Bosne – kratki pregled*, Erasmus Gilda – Novi Liber – Dani, Zagreb – Sarajevo 1995, 243.

² Josip Broz, *Autobiografska kazivanja II*, Narodna knjiga – Institut za savremenu istoriju – Partizanska knjiga – Obod – Naša knjiga – Partizanska knjiga, Beograd – Cetinje – Skopje – Ljubljana 1982, 290.

svih naroda Jugoslavije... protiv velikosrpskih hegemonista koji teže ponovnom ugnjetavanju svih naroda Jugoslavije”.³

Kako bi se uopće stvorila ideološka baza za formiranje sintagme “bratstvo i jedinstvo” trebalo je unutar KPJ doći do značajne promjene. Mnogo toga se pokrenulo na VII. kongresu Kominterne 1935. kada je dotadašnja opća linija borbe radničke klase protiv kapitalizma zamijenjena politikom ujedinjavanja svih demokratsko-antifašističkih snaga. Na Splitskom plenumu u srpnju iste godine u referatu Blagoja Parovića (1903–1937), člana Politbiroa, vojno-fašistička diktatura je proglašena za zajedničkog neprijatelja svih demokratskih snaga. Put za njezino obaranje vodio je, prema mišljenju Parovića i partijskog vodstva, preko izgradnje što šireg antifašističkog fronta. Time se Partija odrekla napada na reformirane socijalističke stranke i skupine, zaključila da treba prestati s podcjenjivanjem rada sindikata, da valja djelovati i kroz legalne institucije te da raspoloženju potencijalnih pristaša treba prilagođavati i zahtjeve i parole. Na Splitskom je plenumu istaknuto i da nacionalni osjećaj nije tuđ proletarijatu i njegovoj avangardi. Odbačena je i teza (koja je dotad bila službena) da je Jugoslavija samo tvorevina velikih imperijalističkih sila na završetku Prvoga svjetskog rata. U takvim se okolnostima počinje formulirati i politika o rješavanju nacionalnog pitanja: buduća Jugoslavija treba se organizirati kao demokratska federativna republika, a narodi bi se trebali slobodno izjasniti o državnom uređenju koje bi onemogućilo bilo kakvu hegemoniju ili ugnjetavanje. Parović je to ovako obrazložio: “ne treba se bojati riječi narod niti je suprotstavljati pojmu ‘radnička klasa’. Protiv vladajućeg režima, vladajuće buržoazije, danas je ceo narod (a ne samo radnička klasa), i hrvatski i srpski i slovenski i nacionalne manjine. Naša predstojeća revolucija, po svom nacionalnom karakteru – jeste narodna revolucija. U njenoj prvoj etapi učestvovati će ne samo proleterijat i seoska sirotinja, nego najširi demokratski narodni slojevi. Zato se pred nas postavlja, kao jedno od najosnovnijih – pitanje zadobivanja tih slojeva za zajedničku borbu s proleterijatom, protiv režima.”⁴

³ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, Komunist – Bigz – Naprijed, Beograd – Zagreb 1979, 83, 105; Josip Broz Tito, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlu narodnooslobodilačke borbe, *Proleter*, br. 16, prosinac 1942; Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Rad, Beograd 1981, 340; Mark Biondich tvrdi: “Titovi partizani bili su jedina grupa sposobna da se suoči s nacionalnim pitanjem, ali ne i nužno da ga riješi” – Mark Biondich, *The Balkans: Revolution, War, and Political Violence since 1878*, Oxford University Press, Oxford 2011, 147.

⁴ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918–2008.*, Znanje, Zagreb 2008, 164–170; *Jugoslovenski federalizam; Ideje i stvarnost, tematska zbirka dokumenata*, ur. Branko Petranović, Momčilo Zečević, knj. 1, Prosveta, Beograd 1987, 599–600.

Parović je ubrzo poginuo, ali će ove teze, tek neznatno izmijenjene, propagirati i provoditi kao partijsku politiku Josip Broz Tito od trenutka dolaska na čelo KPJ.

“Bratstvo i jedinstvo” je parola koju je Tito istaknuo na početku rata, ali ju je u prethodnim godinama postupno smišljao. Ta se geneza može pratiti u tekstovima koje je pisao otkako je postao prvi čovjek KPJ. Tako se u proglasu o osnivanju KP Slovenije 1937. ističe da tim činom “slovenski komunisti nisu oslabili svoju povezanost i čvrsto jedinstvo s bratskim komunističkim partijama ostalih jugoslavenskih naroda”. U istovrsnom dokumentu – u slučaju KP Hrvatske – hrvatski komunisti naglašavaju “ideju nacionalne slobode, ravnopravnosti i bratstva među narodima”, zalažu se za “slogu i bratski sporazum između svih naroda u Jugoslaviji”.⁵

Od tvrdnji o “čvrstom jedinstvu”, “bratskom sporazumu”, “povezanosti”, “slozi”, “nacionalnoj ravnopravnosti” do sintagme “bratstvo i jedinstvo” bio je potreban samo malen korak.

Dakle, Titu su na raspolaganju bile riječi “jedinstvo”, “bratstvo”, “povezanost”, “sporazum”, “sloga”, “ravnopravnost”, “sloboda”. Možemo pretpostaviti kriterij po kojem ih je jednu po jednu odbacivao i uzeo baš te dvije – bratstvo i jedinstvo. Najlakše je bilo odbaciti “sporazum”, jer u ovom kontekstu isticanja borbenosti nije bilo ni potrebno naglašavati nekakvo sporazumijevanje. Uostalom, “sporazum” je već umnogome koristila, pa i banalizirala građanska politika predratne Jugoslavije. Termin “sloga” koristila je HSS, i to s priličnim uspjehom u slogan “vjera u Boga i seljačka sloga”, pa je bilo potrebno nešto novo. “Povezanost” zvuči prilično neutralno, a i predugačko je za korištenje u paroli koja mora biti kratka, odlučna, istodobno mora zvučati i ofenzivno, pa i agresivno.

Iz temeljnog slogana Francuske revolucije – sloboda, jednakost, bratstvo – koji je Titu svakako bio pred očima – mogla se uzeti i riječ “jednakost”. No, taj je termin vrlo blizak riječi “ravnopravnost” koju je KP često koristila, pa ni on nije bio potreban.

“Sloboda” je termin koji je KPJ naširoko upotrebljavala već i u predratno doba, pa je bio već zauzet.

“Bratstvo” se spominje još u Bibliji, u Novom zavjetu – “sve poštujte, bratstvo ljubite, Boga se bojte”. U grčkom originalu ἀδελφότητα – znači

⁵ *Jugoslovenski federalizam*, knj. 1, 604, 608-609; Hrvoje Matković, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2006, 336; Drago Roksandić, “Bratstvo i jedinstvo” u političkom govoru jugoslovenskih komunista 1919–1945, u: *Tito – viđenja i tumačenja. Zbornik radova*, ur. Olga Manojlović Pintar, Institut za noviju istoriju Srbije – Arhiv Jugoslavije, Beograd 2011, 37; opširno, Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, *Tito*, Profil knjiga, Zagreb 2015, 219-222.

upravo to – bratstvo, zajedništvo, čak se ovdje može povući i značenje koje su u srednjevjekovnom katoličkom svijetu imale bratovštine – one su njegovale vjeru, ali i dobrotvornost i socijalnu zaštitu članova.⁶ U modernoj europskoj povijesti “bratstvo” je, uz slobodu i jednakost, dobilo svoj novi politički smisao u Francuskoj revoluciji 1789. kao jedno od temeljnih vrijednosti oko koje se okupljaju građani u obrani novostvorene demokracije.

Što se “jedinstva” tiče – ono označava “stanje onoga što čini jedno, što je zajedno, što je sjedinjeno; jedinstvenost” i kao želja nameće se u situacijama kad su skupina ljudi, dio društva ili čitava država u stanju opasnosti. Teško je naći misaonu tradiciju ili ljudsku praksu u kojoj se “jedinstvo” ne legitimira. Dakle, ono nije karakteristično samo za komunističke pokrete (iako se u njima kao autoritarnim ili totalitarnim pokretima “jedinstvo” nameće samo po sebi) već i u nizu drugih situacija – jedan od slogana Habsburške Monarhije bio je “viribus unitis” odnosno “ujedinjenim snagama”.

Partizani su se ustaškim i četničkim šovinističkim programima suprotstavljali jugoslavenskim programom “ravnopravnih naroda”, ponajprije mješovitim nacionalnim sastavom svojih jedinica, što posebno važi za Hrvatsku i BiH.

Tito stvara parolu “bratstvo i jedinstvo”

Kako bi taj program na najjednostavniji način približio ljudima, Josip Broz Tito je parolu “bratstvo i jedinstvo” često ponavljao.⁷ Prvi se put parola spominje u pismu CK KPJ upućenom Radi Končaru i Vladimiru Popoviću, tada članovima partijskog rukovodstva u Hrvatskoj. Ono sadrži uputu da u hrvatskom partizanskom glasilu *Vjesniku* treba više popularizirati “potrebu učvršćenja bratstva i veza među svim Slavenima, a napose bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca u borbi protiv okupatora”. Drugo spominjanje nalazi se u *Biltenu* Vrhovnog štaba od 1. listopada 1941. koji donosi Titovo završno obraćanje na savjetovanju u Stolicama, gdje on govori o uspješnom suzbijanju bratoubilačkog pokolja u Bosni i Hercegovini: “u tome je velika zasluga partizanskih odreda, pa je i ubuduće najvažniji zadatak komunista i partizana da potpuno likvidiraju zločinačke planove okupatora i njihovog

⁶ Prva Petrova poslanica, 2, 17 – πάντας τμήσατε, τὴν ἀδελφότητα ἀγαπήσατε, τὸν θεὸν φοβεῖσθε.

⁷ Drago Roksandić tvrdi da je sintagmu “bratstvo i jedinstvo... moguće identificirati ponegdje drugdje u Evropi”, ali ne daje za tu tvrdnju nikakve dodatne informacije - D. Roksandić, “Bratstvo i jedinstvo”, 29.

krvavog sluge Pavelića, da u borbi za oslobođenje stvaraju bratstvo i jedinstvo naroda u Bosni i Hercegovini, na Kordunu i u Lici”.⁸

I tako je Josip Broz Tito stvorio sintagmu “bratstvo i jedinstvo”. Ona se ubrzo, u prvoj fazi Narodnooslobodilačkog rata, prometnula u parolu. To potvrđuju Titovi najbliži suradnici Vladimir Dedijer (“bio sam pokraj Tita kad je u ljeto 1941. razradio program bratstva i jedinstva”) i Milovan Đilas.⁹ Ona je kratka i jezgrovita, čak i muzikalna. Istovremeno je i značenjski vrlo jednostavna, gotovo do banalnosti, ali zbog toga ne manje važna. Ona artikulira ono što je komunistima bilo u tim trenucima najvažnije. Oni obrazovaniji doživljavali su je kao neku filozofsku kategoriju, poput Jare Ribnikar, dugogodišnje Titove bliske suradnice, jer je ona predstavljena na političkoj sceni u trenucima kad su narodi na jugoslavenskom prostoru već duboko zaglibili u međuetničko nasilje i rat.¹⁰

S parolom “bratstvo i jedinstvo” tijesno je povezana parola “Smrt fašizmu – sloboda narodu”. Ona je nastala u godinama uspona fašizma uoči Drugoga svjetskoga rata i nije bila jugoslavenski specifikum, poput “bratstva i jedinstva”.¹¹

Tijekom rata Tito je “bratstvo i jedinstvo” objašnjavao jednostavnim riječima: “Naša parola bila je bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije. Mi smo činili sve napore dokazujući ogorčenom srpskom življu i zavedenim četnicima da svi Hrvati nisu zlikovci, da svi muslimani nisu zlikovci, već samo jedan mali dio u ustaškim odredima, koji pod vodstvom Nijemaca vrše zlodjela. Dokazivali smo svim mogućim načinima ojađenom muslimanskom i hrvatskom življu da Srbi nisu zlikovci, nego da zvjerstva vrši samo šaka četnika Mihailovića, Pećanca i Nedića. Bio je to naporan rad...”

Funkcija parole “bratstvo i jedinstvo”

Titova oslobodilačka vojska činila je onu treću stranu između ustaša i četnika koja je stvorila svojevrstan most između Hrvata (i Muslimana – Bošnjaka) i Srba, sprečavajući da ustaški zločini izazovu slijepi revanšizam sa srpske,

⁸ J. B. Tito, *Sabrana djela*, t. 7, 110, 136.

⁹ Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, sv. 2, Liburnija – Mladost, Rijeka – Zagreb 1981, 585; Milovan Đilas, *Tito – The Story from Inside*, Harcourt, New York – London 1980, 45; također, *Bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata – temelj nove Jugoslavije*, ur. Nikola Bajto, Jesenski i Turk – Srpsko narodno vijeće, Zagreb 2023, 54-55, 70-71.

¹⁰ L. Zafranović, *Tito*; J. B. Tito, *Govori i članci*, I, Naprijed, Zagreb 1959, 23.

¹¹ D. Roksandić, “Bratstvo i jedinstvo”; Marko Ristić, *Smrt fašizmu, sloboda narodu*, Kultura, Beograd 1946, 3-7; *Politika*, Beograd, 5. XI. 1944.

a četnički zločini s hrvatske (i muslimanske) strane. Tito je već 1941. kao jedan od prioriteta isticao “borbu protiv raspirivanja nacionalne mržnje” i u siječnju 1942. pokazivao to na djelu: “Mi se nismo zaustavili na držanju pozicija protiv ustaša, nego smo počeli i temeljito čistiti pozadinu od svih sumnjivih pljačkaških četničkih elemenata”, a sandžačkim komunistima naređivao je da “Partija mora u središte političke akcije postaviti parolu jedinstva Muslimana i Srba u Sandžaku”. Potom je poručivao pripadnicima svih triju naroda: “Imperijalistički razbojnici (misli na naciste i fašiste – op. aut.) stvoreni pakleni plan za istrebljenje naroda u Bosni i Hercegovini. Oni su vas uspjeli zavaditi među sobom da se vi sami uništavate... oni su posijali sjeme razdora i mržnje.” Bile su to jednostavne, lako shvatljive rečenice koje su bile i istinite: “Podli fašistički okupator stavio je ustaškim banditima oružje u ruke da kolju vas i vaše i porodice, da pale vaše domove, našao je isto tako u srpskom narodu izdajice kojima daje oružje da kolju nedužne Muslimane i Hrvate, pa pale njihove domove.”¹²

U konkretnim situacijama Tito je bio vrlo otvoren – u proljeće 1942. tražio je od Glavnog štaba Hrvatske da se “u partizanske jedinice uvlači što više Hrvata. Pazite na odnos Srba i Hrvata” te je vrlo dobro uočavao da “dok u vašim redovima ne prevladaju Hrvati, ne možete računati na potpuni upliv na hrvatske mase”.¹³

Partizani s Titom na čelu bili su dobrim dijelom zaslužni što se Srbi, Hrvati i Muslimani – Bošnjaci nisu znatno jače, totalno zakrvali u bjesomučnom i neobuzdanom građanskom ratu, jer su znatan broj pripadnika svih triju naroda okupili u istu vojsku protiv zajedničkog neprijatelja – njemačkog okupatora i njegovih kvislinških satelita. Bilo je i osvetničkih partizanskih akcija paleža i ubijanja, ali znatno manje nego ustaških i četničkih i mahom su to bili ekstremni slučajevi. Milovan Đilas to je opisao jednostavnim riječima, govoreći o toplom dočeku koji su partizanskom vodstvu priredili “muslimanski i pravoslavni stanovnici” Nove Varoši (u jugozapadnoj Srbiji) – “za razliku od ustaša i četnika, mi nismo bili prijetnja nijednoj vjeri ili naciji”.¹⁴

¹² J. B. Tito, *Sabrana djela*, t. 8, 75, 123, 124, 136; V. Dedijer, *Novi prilozi II*, 589-590; Denis Bećirović, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945-1953)*, Bošnjačka nacionalna zajednica, Zagreb 2012, 102.

¹³ J. B. Tito, *Sabrana djela*, t. 9, 205; opširnije, Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, Srbi i Hrvati u Narodnooslobodilačkoj borbi u Hrvatskoj, u: *Međunarodni znanstveni skup Dijalog povjesničara – istoričara (7. 2002. Beograd)*, prir. Igor Graorac, Hans-Georg Fleck, Zaklada Friedrich-Naumann, Zagreb 2003, 247-268.

¹⁴ Milovan Đilas, *Wartime*, Harcourt Brace Jovanovich, London 1977, 124.

Ujesen 1944. već je, služeći se parolom “bratstvo i jedinstvo”, Tito gledao naprijed – tvrdio je, naime, da je to “jedinstvo... zalag da ćemo uspješno savladati sve teškoće”.¹⁵ Mjesec-dva poslije, u studenome 1944., zaključio je kako su bratstvo i jedinstvo te stvaranje nove, “istinske narodne vlasti... najveće tekovine” NOB-a. U oslobođenom Zagrebu u svibnju 1945. tvrdi kako je riječ o “velikoj, svetoj stvari”. U Rijeci je sljedeće godine objašnjavao kako su “novi socijalni poredak i novi društveni odnosi podloga tog bratstva i jedinstva i čine osnovu zajedničkih, jedinstvenih interesa svih onih koji naseljavaju novu Jugoslaviju, bez obzira kojoj narodnosti pripadaju”. Naravno da nijedna programatska parola ne bi mogla uspjeti ako bi ostala samo na doktrinarnoj osnovi, ako ne bi imala potporu u realnosti. “Bratstvo i jedinstvo” nije bilo samo izraz državne politike, ono je trebala biti i jamstvo ravnopravnosti svakog čovjeka i građanina.¹⁶

To se potvrđivalo na mnogo načina – kad je Druga armija u proljeće 1945. krenula u završne operacije u Hrvatskoj, njezin propagandni odjel izdao je džepnu knjižicu *Bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata temelj nove Jugoslavije* u kojoj je objavljeno osam tekstova Slovenca Borisa Zihlerla, hrvatskog Srbina Bogdana Oreščanina i srpskog Židova Moše Pijade. U uvodu knjižice stoji da je “bratstvo i jedinstvo najveličanstvenija tekovina naše svete borbe izgrađeno na krvi i kostima najboljih sinova, bez kojeg ne bi nikada bilo ni pobjeda, ni slobode ni sreće našim narodima”.¹⁷

Poslijeratna upotreba

Iščitavanjem tih tekstova postaje jasna snaga te parole. Tako je stvorena i opća atmosfera u kojoj je Savezna skupština samo koji tjedan kasnije izglasala zakon “O zabrani izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje i razdora” u kojem stoji da “svako ograničenje prava kao i svako davanje povlastica i privilegije građanima demokratske federativne Jugoslavije u zavisnosti od njihove nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, kažnjivo je kao krivična radnja kojom se ide na to da se naruši načelo ravnopravnosti građana i naroda i

¹⁵ J. B. Tito, *Sabrana djela*, t. 24, 178.

¹⁶ Ibid., t. 7, 42; t. 19, 185; Titova riječ u Istri i Primorju, u: *Dometi*, izv. svezak, prir. Antun Giron, Rijeka 1980, 7; Zdenko Pleše, Tito u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru 1946–1979, *Dometi: književnost, kultura, društvena pitanja*, god. 13, izv. sv., 1980, 53; J. B. Tito, *Govori i članci*, 230; Josip Broz Tito, *Izgradnja nove Jugoslavije II*, knj. I, Kultura, Beograd 1948, 11; V. Dedijer, *Novi prilozi II*, 585; D. Roksandić, “Bratstvo i jedinstvo”.

¹⁷ Nikola Bajto, Najveličanstvenija tekovina naše svete borbe, u: *Bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata – temelj nove Jugoslavije*, ur. Nikola Bajto, Jesenski i Turk – Srpsko narodno vijeće, Zagreb 2023, 49-69.

bratstva i jedinstva naroda demokratske federativne Jugoslavije kao osnovnih tekovina narodnooslobodilačke borbe”.¹⁸ Tako su bratstvo i jedinstvo postali i zakonske kategorije.

U narednim godinama Tito je bio taj koji je najviše govorio o bratstvu i jedinstvu. Ne samo zato što je bio autor te parole i njezin najdosljedniji pronositelj nego i stoga što je on, za razliku od većih njegovih suradnika u to doba koji su percipirani kao oni koji dolaze iz određene republike ili nacionalne zajednice, bio percipiran kao nadnacionalni ili nadrepublički djelatelj pravde.

Stoga je tu parolu nebrojeno puta ponavljao i obrazlagao: “To je najveća tekovina koju naši narodi nikad ne mogu zaboraviti. Mi smo slistili u prah i pepeo onu mržnju, onaj šovinizam koji su sijali vjekovima među našim narodima razni antinarodni elementi, to jest oni kojima je to odgovaralo.” U srpnju 1945. ističe: “Mi ćemo se boriti svim sredstvima protiv svih pojava šovinizma. Nećemo ga dozvoliti”, te zaključuje: “Bratstvo i jedinstvo je preduslov za jednu snažnu Jugoslaviju.” Za njega je “bratstvo i jedinstvo” bilo čelični temelj novostvorene države, a zapravo “retorička figura” kojom je izražavao nadmoć svoje politike. Narodnooslobodilačka borba, s ključnim Titovim udjelom u njezinoj izgradnji, bila je osnova za izgradnju zajedničkog poslijeratnog jugoslavenskog identiteta, zasnovanog, u najširem smislu riječi, na antifašizmu i “bratstvu i jedinstvu”.¹⁹

Iz “bratstva i jedinstva” Tito je izvodio i varijante, a onda i druge parole: primjerice, da su se jugoslavenski narodi ujedinili u “nerazrušiv savez”, kao i da komunisti “moraju biti ona spona koja će sačinjavati to bratstvo i jedinstvo”.²⁰

Tito je “bratstvo i jedinstvo” čak pokušao izvoziti u inozemstvo, jer se 1946. u Bratislavi obratio “braći Slovacima” sugestijom da čuvaju “bratstvo i jedinstvo kao zjenicu oka svoga, jer je to jedina garancija slobode slavenskih naroda”.²¹

Tito je poslije, u nedostatku novih ideja, često ponavljao parolu “bratstvo i jedinstvo”, u brojnim varijantama: “Želim da Vam stavim na srce: čuvajte bratstvo i jedinstvo... da bismo svi živeli zajedno, moramo biti jedinstveni”,

¹⁸ *Jugoslovenski federalizam*, knj. 1, 184-185.

¹⁹ Todor Kuljić, *Tito: sociološko-istorijska studija*, 2. izd., Gradska narodna biblioteka “Žarko Zrenjanin”, Zrenjanin 2005, 137; vidi i Wolfgang Höpken, *History Education and Yugoslav (Dis-)Integration*, u: *Öl ins Feuer? Schulbücher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Südosteuropa*, ur. Wolfgang Höpken, Robert Maier, Hahn, Hannover 1996, 101-111.

²⁰ J. B. Tito, *Sabrana djela*, t. 23, 51; J. Broz, *Autobiografska kazivanja II*, 9.

²¹ Milan Sovilj, Josip Broz Tito i čehoslovačka javnost 1945–1948. godine, u: *Tito – viđenja i tumačenja. Zbornik radova*, ur. Olga Manojlović Pintar, Institut za noviju istoriju Srbije – Arhiv Jugoslavije, Beograd 1995, 491.

“samo bratstvo i jedinstvo može osigurati suživot, slobodno izražavanje svakog naroda i gospodarski napredak za sve”. Čak su i njegovi vrlo lojalni suradnici, poput Marka Vrhunca, izražavajući se eufemizmima, zaključivali kako je “naglašavanje važnosti bratstva i jedinstva” bio njegov “poznati stil”.²²

Snaga parole “bratstvo i jedinstvo” počela se gubiti s prvim javno izraženim sumnjama u tu snagu. Bilo je to, očito, potkraj šezdesetih godina.

Studentske demonstracije 1968. bile su prvi javni pokazatelj da unutarnji razvoj u Jugoslaviji pati od dubljih nelogičnosti – pobunila se u socijalizmu odgojena generacija, očito zasićena razlikom između retorike i realnosti. Ta generacija jugoslavensku socijalističku državu više nije promatrala kao vrijednost po sebi, nego samo kao više ili manje prikladan okvir za ostvarenje drukčije postavljenih interesa – “ideologija vladajuće elite više nije mogla zadovoljiti ni vlastitu djecu”.²³ Bila je to generacija s kojom Tito više nije mogao ostvariti ni približno sličan stupanj razumijevanja kakav je uspostavio sa starijim generacijama.

Propitkivanje funkcionalnosti jugoslavenskog socijalizma u narednim godinama postajalo je sve intenzivnije i sve javnije. U tom propitkivanju i prvotna snaga parole “bratstvo i jedinstvo” je nestajala, a ona sama postupno je gubila sjaj.

Shvaćajući to, protokom godina, Tito je počeo koristiti i termin “kohezija” (“na prvom mjestu je da sve više jača kohezija svih naroda i narodnosti naše zemlje”), ali je “bratstvo i jedinstvo” spominjao do kraja života, i u vrijeme

²² *Politika*, Beograd, 7. V. 1972; Latinka Perović, *Zatvaranje kruga – Ishod rascepa 1971–1972*, II. izd., University Press, Sarajevo 2018, 393; Marko Vrhunec, *Šest godina s Titom (1967–1973)*, *Pogled s vrha i izbliza*, Nakladni zavod Globus – Adamić, Zagreb – Rijeka 2001, 277, 311.

²³ *Politika*, Beograd, 8. 10. i 11. VI. 1968; Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza*, *Memoarski zapisi 1945–2005.*, Prometej, Zagreb 2006, 66; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb 1999, 519–522; Srećko M. Džaja, *Politička realnost jugoslovenstva (1918 – 1991) s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb 2004, 152–153; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji (1945. – 1991.) – od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb 2006, 372–375; Ivan Supek, *Krivovjernik na ljevici*, Globus, Zagreb 1992, 165–167; Miko Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, III. izd., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 2001, 100–106; Stevan K. Pavlowitch, *Tito, Yugoslavia's Great Dictator, Reassessment*, Hurst, London 1992, 72; Stipe Tonković, Kako se živjelo u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj – životni standard, u: *Titovo doba, Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, ur. Tomislav Badovinac, Savez društava “Josip Broz Tito” Hrvatske, Zagreb 2008, 434; Zvonimir Despot, *Tito, tajne vladara, Najnoviji prilozi za biografiju Josipa Broza*, Večernji posebni proizvodi, Zagreb 2009, 146–155; Predrag J. Marković, Titova komunikaciona strategija kao politički činilac, u: *Tito – viđenja i tumačenja. Zbornik radova*, ur. Olga Manojlović Pintar, Institut za noviju istoriju Srbije – Arhiv Jugoslavije, Beograd 2011, 663–669; Marko Špadijer, *Vladimir Popović Španac, 1914–1972, biografska priča i sjećanja savremenika*, Matica crnogorska, Cetinje – Zagreb 2012, 290–291; M. Vrhunec, *Šest godina s Titom*, 171.

kad se, mnogima je to postalo jasno, radilo o pukoj frazi. U jednom od posljednjih govora, u studenome 1979. godine, u četiri uzastopne rečenice upotrijebio ju je četiri puta.²⁴

Poslije Titove smrti, u osamdesetima, parola “bratstvo i jedinstvo” gotovo se više nije ni spominjala. U nekim ju je situacijama zamijenio termin “zajedništvo”.

Dakle, parola “bratstvo i jedinstvo” izgubila je snagu onda kad se razvojem demokratskih odnosa više nije moglo silom nametati jedinstven stav, ali se pokazalo koliko je važan onaj dio te parole koji sugerira da svi sudionici u političkom procesu moraju biti svjesni da je nekakav kompromis nužno potreban i da su u tom pogledu itekako odgovorni.

Korišteni izvori, tisak i literatura

Izvori

- Broz, Josip Tito (1948) *Izgradnja nove Jugoslavije II*, knj. I, Kultura, Beograd.
- Broz, Josip Tito (1942) Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlu narodnooslobodilačke borbe, *Proleter*, br. 16, prosinac 1942.
- Broz, Josip Tito (1959) *Govori i članci*, I, Naprijed, Zagreb.
- Broz, Josip Tito (1979) *Sabrana djela*, Komunist – Bigz – Naprijed, Beograd – Zagreb.
- Broz, Josip (1982) *Autobiografska kazivanja II*, Narodna knjiga – Institut za savremenu istoriju – Partizanska knjiga – Obod – Naša knjiga – Partizanska knjiga, Beograd – Cetinje – Skopje – Ljubljana.
- Matković, Hrvoje (2006) *Na vrelima hrvatske povijesti*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Titova riječ u Istri i Primorju, u: *Dometi*, izv. svezak, prir. Antun Giron, Rijeka 1980, 7-9.

Tisak

- Borba*, Beograd
- Politika*, Beograd

Literatura

- Bajto, Nikola (2023) Najveličanstvenija tekovina naše svete borbe, u: *Bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata – temelj nove Jugoslavije*, ur. Nikola Bajto, Jesenski i Turk – Srpsko narodno Vijeće, Zagreb, 49-69.
- Bećirović, Denis (2012) *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945–1953)*, Bošnjačka nacionalna zajednica, Zagreb.
- Bilandžić, Dušan (1999) *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb.

²⁴ *Borba*, Beograd, 15. XI. 1979.

- Bilandžić, Dušan (2006) *Povijest izbliza, Memoarski zapisi 1945–2005.*, Prometej, Zagreb.
- Biondich, Mark (2011) *The Balkans: Revolution, War, and Political Violence since 1878*, Oxford University Press, Oxford.
- Bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata – temelj nove Jugoslavije*, ur. Nikola Bajto, Jesenski i Turk – Srpsko narodno vijeće, Zagreb 2023.
- Dedijer, V. (1981) *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Rad, Beograd.
- Dedijer, Vladimir (1981) *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, sv. 2, Liburnija – Mladost, Rijeka – Zagreb.
- Despot, Zvonimir (2009) *Tito, tajne vladara, Najnoviji prilozi za biografiju Josipa Broza*, Večernji posebni proizvodi, Zagreb.
- Dilas, Milovan (1980) *Tito – The Story from Inside*, Harcourt, New York – London.
- Djilas, Milovan (1977) *Wartime*, Harcourt Brace Jovanovich, London.
- Džaja, Srećko M. (2004) *Politička realnost jugoslavenstva (1918 – 1991) s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb.
- Goldstein Ivo; Goldstein, Slavko (2003) Srbi i Hrvati u Narodnooslobodilačkoj borbi u Hrvatskoj, u: *Međunarodni znanstveni skup Dijalog povjesničara – istoričara (7; 2002; Beograd)*, prir. Igor Graorac, Hans-Georg Fleck, Zaklada Friedrich-Naumann, Zagreb, 247-268.
- Goldstein, Ivo; Goldstein, Slavko (2015) *Tito*, Profil knjiga, Zagreb.
- Goldstein, Ivo (2008) *Hrvatska 1918–2008.*, Znanje, Zagreb.
- Höpken, Wolfgang (1996) History Education and Yugoslav (Dis-)Integration), u: *Öl ins Feuer? Schulbücher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Südosteuropa*, ur. Wolfgang Höpken, Robert Maier, Hahn, Hannover, 101-111.
- Jugoslovenski federalizam; Ideje i stvarnost, tematska zbirka dokumenata*, ur. Branko Petranović, Momčilo Zečević, knj. 1, Prosveta, Beograd 1987.
- Kuljić, Todor (2005) *Tito: sociološko-istorijska studija*, 2. izd., Gradska narodna biblioteka “Žarko Zrenjanin”, Zrenjanin.
- Malcolm, Noel (1995) *Povijest Bosne – kratki pregled*, Erasmus Gilda – Novi Liber – Dani, Zagreb – Sarajevo.
- Marković, Predrag J. (2011) Titova komunikaciona strategija kao politički činilac, u: *Tito – viđenja i tumačenja. Zbornik radova*, ur. Olga Manojlović Pintar, Institut za noviju istoriju Srbije – Arhiv Jugoslavije, Beograd, 663-669.
- Pavlowitch, Stevan K. (1993) *Tito, Yugoslavia's Great Dictator, Reassessment*, Hurst, London.
- Pleše, Zdenko (1980) Tito u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru 1946–1979, *Dometi: književnost, kultura, društvena pitanja*, god. 13, izv. sv., 49-58.
- Radelić, Zdenko (2006) *Hrvatska u Jugoslaviji (1945. – 1991.) – od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb.
- Ristić, Marko (1946) *Smrt fašizmu, sloboda narodu*, Kultura, Beograd.
- Roksandić, Drago (1995) “Bratstvo i jedinstvo” u političkom govoru jugoslovenskih komunista 1919–1945, u: *Tito – viđenja i tumačenja. Zbornik radova*, ur. Olga Manojlović Pintar, Institut za noviju istoriju Srbije – Arhiv Jugoslavije, Beograd, 28-42.
- Sovilj, Milan (1995) Josip Broz Tito i čehoslovačka javnost 1945–1948. godine, u: *Tito – viđenja i tumačenja. Zbornik radova*, ur. Olga Manojlović Pintar, Institut za noviju istoriju Srbije – Arhiv Jugoslavije, Beograd, 489-497.
- Perović, Latinka (2018) *Zatvaranje kruga – Ishod rascepa 1971–1972*, II. izd., University Press, Sarajevo.

- Špadijer, Marko (2012) *Vladimir Popović Španac, 1914–1972, biografska priča i sjećanja savremenika*, Matica crnogorska, Cetinje – Zagreb.
- Supek, Ivan (1992) *Krivovjernik na ljevici*, Globus, Zagreb.
- Tito – viđenja i tumačenja*, zbornik radova, ur. O. Manojlović Pintar, Beograd 2011.
- Tonković, Stipe (2008) Kako se živjelo u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj – životni standard, u: *Titovo doba, Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, ur. Tomislav Badovinac, Savez društava “Josip Broz Tito” Hrvatske, Zagreb, 415-456.
- Tripalo, Miko (2001) *Hrvatsko proljeće*, III. izd., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Vrhunec, Marko (2001) *Šest godina s Titom (1967–1973), Pogled s vrha i izbliza*, Nakladni zavod Globus – Adamić, Zagreb – Rijeka.
- Zafranović, Lordan (2011) *Tito – Posljednji svjedoci testamenta*, dokumentarna serija, Kino dokument za HRT, Zagreb.

BROTHERHOOD AND UNITY - THE FOUNDATION OF SOCIALIST YUGOSLAVIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: What made People's Liberation Movement (Narodnooslobodilački pokret – NOP) so successful, vital, what gave it life force already in the first months of its existence, and, finally, what gave it the energy to turn into a political movement that will build a new Yugoslavia, a new society, after liberation? That new, socialist Yugoslavia, regardless of all the flaws, misconceptions, deviations, mistakes, was, without any doubt, incomparably more successful than all the concepts that were offered and implemented in the areas of the former Yugoslavia before or after it.

Many things gave it life force, starting from the ideological and political base, which Josip Broz Tito often knew how to summarize in a few simple words. One of those key slogans was “Brotherhood and unity”.

The author analyzes the origin, meaning and evolution of that slogan, as well as the idea of federalism, which was compatible with the slogan of brotherhood and unity, that is, it logically relied on it.

Keywords: Brotherhood and unity, socialistic Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina